

## СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЗАКОННОЇ СИЛИ УХВАЛИ СУДУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

### THE ESSENCE AND THE CONTENT OF LEGAL FORCE OF COURT DECISION IN CIVIL PROCESS

Майка М.Б.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу  
Львівського національного університету імені Івана Франка,  
адвокат*

У роботі висвітлено актуальні питання сутності законної сили ухвали суду у цивільному процесі. Досліджено зміст законної сили ухвали. Вказано прогалини нормативного регулювання правовідносин у зазначеній сфері, встановлено шляхи їх усунення.

**Ключові слова:** законна сила судового акта, виконання ухвал суду, правовідносини на стадії виконання ухвали, зміст законної сили ухвали, негайне виконання ухвали.

В работе освещены актуальные вопросы сущности законной силы решения суда в гражданском процессе. Исследовано содержание законной силы решения. Указаны пробелы нормативного регулирования правоотношений в указанной сфере, установлены пути их устранения.

**Ключевые слова:** законная сила судебного акта, выполнение постановлений суда, правоотношения на стадии выполнения решения, содержание законной силы постановления, немедленное исполнение решения.

The article highlights the current issues of the senesce into force of the court in civil proceedings. The problems of content into effect decisions. The specified regulatory legal gaps in this area, found ways to overcome them.

**Key words:** validity of a judicial act, execution of court decisions, legal decisions on the implementation phase, content of the decision into effect, immediate implementation of the decision.

**Постановка проблеми.** Ухвала суду, що набрала законної сили, в порядку ч. 1 ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), передбачає поширення правового порядку, встановленого її змістом, на всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян, а також можливість реалізації за правилами чинного законодавства України.

Обов'язковість ухвали суду реалізовується шляхом набрання нею законної сили, що передбачає незмінність, виключність, преюдиційність, виконуваність судового акта, забезпечує визначеність у встановлених правовідносинах. Правова характеристика та теоретичне обґрунтування ознак, сутності, порядку набрання законної сили ухвалою суду створюють передумови для дослідження шляхів реалізації зазначеного виду судових актів, виокремлення форм та способів виконання ухвали суду, визначення правових наслідків їх постановлення.

**Стан дослідження.** Станом на момент публікації теоретико-прикладне дослідження змісту законної сили ухвали суду представлене роботами таких науковців та практикуючих правників: О.В. Дем'янова, С.К. Загайнова, М.Б. Зейдер, Є.В. Клинова, О.О. Князев (визначення ознак судового акта, що зумовлюють його законну силу, співвідношення законної сили із обов'язковістю судового акта); Р.О. Гаврік, М.О. Рожкова, Т.В. Сахнова, Л.О. Терехова, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова (тлумачення сутності законної сили ухвали), С.Я. Фурса, Н.О. Чечіна, О.М. Шиманович, М.Й. Штефан,

Л.С. Лисенко (встановлення правових наслідків набрання ухвалою законної сили). Водночас залишаються дискусійними положення щодо процедури оскарження ухвали суду як критерію, що впливає на момент набрання законної сили судовим актом, встановлення переліку ухвал, яким притаманна ознака законної сили, а проблема співвідношення негайного виконання ухвали та набрання ухвалою законної сили у теорії права не досліджувалась.

**Постановка завдання.** На основі викладеного формулюємо завдання дослідження: здійснення доктринальної характеристики сутності, змісту, особливостей набрання законної сили ухвалою суду у цивільному процесі.

**Виклад основних положень.** Набрання законної сили судовим актом, за правилами романо-германської правової системи, передбачає правові наслідки, які полягають у неможливості повторного розгляду позовних між тими самими сторонами про той самий предмет з тих самих підстав.

У рішенні від 25 липня 2002 року по справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» Європейський суд з прав людини вказав на незмінність остаточних судових висновків з питань права та факту і зазначив, що одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який, серед іншого, передбачає, що в будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів [1].

Положення чинного ЦПК України визначають порядок набрання законної сили рішенням суду першої інстанції (ст. 223 ЦПК України), рішенням або

ухвалою суду апеляційної (ст. 319 ЦПК України) та касаційної (ст. 349 ЦПК України) інстанцій, визначаючи правовим наслідком набрання судовим актом законної сили неможливість пред'явлення тотожних позовних вимог.

Станом на момент публікації, як правило, процесуальні дослідження законної сили ухвали суду зводились до проведення аналогії із порядком набрання законної сили рішенням суду та характеристикою законної сили заключних ухвал, тобто тих судових актів, що є результатом правосуддя – державної діяльності суду шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі спорів між суб'єктами правовідносин.

За результатами дослідження сутності законної сили судових рішень у цивільних справах, проведеного Р.О. Гавриком, правова доктрина включає декілька наукових підходів до визначення змісту законної сили судового акта: законна сила – це кваліфікація судового рішення як формальної істини (М.О. Миловидов, К.І. Малишев, Т.М. Яблочков); законна сила – це остаточність судового рішення (Є.В. Васьковський, Є.О. Нефедьєв, О.Х. Гольмстен, М.А. Гурвіч, О.М. Шиманович); законна сила – це правова дія індивідуального правового акта, прийнятого судом, його обов'язковість (М.Г. Авдюков, Д.І. Полумордвінов, М.Б. Зейдер, О.З. Хотинська, Г.В. Чурпіта, М.А. Гурвіч); законна сила – це особлива якість судового рішення, набуття якої означає набуття ним ознак акта правосуддя як особливого індивідуального правового акта (М.Й. Штефан, С.Я. Фурса, Я.П. Зейкан, В.М. Беднарська, І.О. Безлюдько, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик, І.В. Андронов, О.О. Князєв); законна сила – це єдність правової дії (динамічний елемент) та остаточності (статичний елемент) судового рішення (Н.І. Масленнікова, Г.П. Тимченко, М.О. Громов); законна сила – це сукупність властивостей судового рішення, якими забезпечується його стійкість та функціонування (В.А. Мусін, Є.В. Клинова) [2].

Узагальнюючи погляди процесуалістів, резюмуюмо, що законна сила судового акта становить собою правовий зв'язок юридичної дії та остаточності, тобто результат сукупної дії властивостей судового акта, які спричиняють для сторін певні правові наслідки, пов'язані із зміною їх прав, обов'язків, а також ті, які забезпечують визначеність встановлених та захищених судом матеріальних та процесуальних прав та обов'язків.

На думку Р.О. Гаврика, зміст законної сили складає статичний (зумовлює визначеність у встановлених судом правах та обов'язках осіб, які брали участь у справі, і є результатом сукупної взаємодії таких властивостей рішення суду, як незмінність, неспростовність та виключність) та динамічний елементи (обов'язковість, що виявляється у встановленні для осіб, які брали участь у справі, прав та обов'язків, у необхідності виконання обов'язків, встановлених рішенням суду, в тому числі примусового виконання) [2].

Погоджуючись із позицією Р.О. Гаврика щодо необхідності виокремлення статичного та динаміч-

ного елементів законної сили судового акта, звертаємо увагу на те, що зазначені характеристики не повною мірою відображають зміст законної сили ухвали суду. Зокрема, критерій остаточності не поширюється на ухвалу суду про забезпечення позову (згідно з п. 8 ч. 1 ст. 214 ЦПК України суд першої інстанції вправі скасувати заходи забезпечення позову), ухвалу про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України (згідно з п. 11.4 Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень» від 2 квітня 2012 року № 512/5 тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України стосовно особи знімається у разі винесення державним виконавцем постанови повернення виконавчого документа та закінчення виконавчого провадження).

Акцентуючи увагу на ознаці преюдиціальності ухвали суду як виключення заперечуваності юридичної вірогідності одного разу доведеного факту, звертаємо увагу на те, що такого роду ознакою наділені виключно ухвали суду, для яких притаманна незмінність (ухвала суду про прийняття відмови позивача від позову і про визнання мирової угоди, ухвала про закриття провадження у справі, ухвала про поворот виконання, ухвала про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню).

Теорія цивільного процесу характеризується дуалістичним підходом науковців до процедури набрання ухвалою законної сили: одна частина правників обґрунтовує позицію щодо можливості набрання законної сили всіма без виключення ухвалами суду (О.М. Шиманович, О.Ф. Клейман, С.Л. Червякова, Г.В. Воронков, О.М. Безруков, М.А. Рожкова, О.В. Дем'янова, В.В. Комаров), інша частина передбачає набрання законної сили виключно окремою групою ухвал (М.А. Гурвіч, О.О. Князєв, Ю.М. Чуйков).

Поділяючи позицію щодо диференціювання змісту законної сили ухвали суду, акцентуємо увагу на тому, що на зміст законної сили впливає критерій порядку та способу виконання ухвали суду. Для прикладу, законна сила проміжкової ухвали про судове доручення обумовлюється обов'язковістю для виконання у процесуальному аспекті визначеним судом загальної юрисдикції, відмінним від суду, який постановив ухвалу; законна сила ухвали суду про закриття провадження у справі унеможливує повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; зміст законної сили ухвали про зміну сторони виконавчого провадження становить легалізація відносин правонаступництва; законна сила ухвали суду про застосування заходів процесуального примусу санкціонує обмеження прав та свобод учасника цивільного процесу.

М.Б. Зейдер та Н.О. Чечина розглядають зміст законної сили судового акта через ознаку здійсненості – гарантування законодавчого механізму його виконання [3]. М.Г. Авдюков вказував, що яким би правильним і справедливим не було судове рішення, воно втратило б свою значущість, якби його не можна було примусово виконати у випадку ухилення боржника від добровільного виконання [4].

Характеризуючи здійсненність ухвали, відзначаємо, що критерій виконавчості як наслідку законної сили притаманний частині ухвал суду: ухвала про накладення адміністративного стягнення за неповагу до суду та ухвала про залишення позовної заяви без розгляду (у випадку розподілу судових витрат між сторонами) є підставами для відкриття виконавчого провадження, ухвала про застосування заходів процесуального примусу підлягає примусовому виконанню уповноваженими службовими особами. Водночас основна частина ухвал процесуального змісту носить допоміжний характер, і, як наслідок, не наділена ознакою здійсненності (ухвала про відвід судді, ухвала про визначення підсудності, ухвала про залучення третьої особи, ухвала про зміну властивостей об'єкта експертизи, ухвала про поновлення процесуальних строків, ухвала про розстрочення відстрочення сплати судового збору).

Момент набрання законної сили ухвалами судів першої інстанції чинним цивільним процесуальним законодавством не визначається, попри те, що норми п. 4 ч. 1 ст. 210 ЦПК України містять вказівку на необхідність зазначення у резолютивній частині ухвали відомостей про строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження. Конкретної норми процесуального закону, яка б визначала процедуру набрання ухвалою (окрім заключної ухвали суду апеляційної та касаційної інстанції) законної сили, як і дефініції терму «законна сила судового акта», діючий ЦПК України не містить.

Судова практика використовує поняття «законна сила ухвали суду» у контексті можливості апеляційного оскарження судового акта. Для прикладу, до резолютивної частини ухвали про залишення позову без розгляду суд включає відомості про набрання законної сили ухвалою після закінчення строку на подання апеляційної скарги (Ухвала Підволочиського районного суду Тернопільської області від 8 січня 2015 року по справі 2/604/42/15); негайне виконання ухвали суду про забезпечення позову із вказівкою на момент набрання законної сили (Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23 березня 2015 року №607/4277/15-ц).

Л.С. Лисенко, аналізуючи чинний ЦПК України, підтримує позицію О.Ф. Шиманович та робить висновок, що судова ухвала, яка за законом може бути оскаржена, але не оскаржена, набирає законної сили після закінчення строку, якій відведений законодавцем для подання заяви про апеляційне оскарження і апеляційної скарги [5]. У випадку апеляційного оскарження ухвала, якщо вона не скасована, набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції. Що ж стосується інших ухвал суду першої інстанції, які можуть бути оскаржені тільки разом із апеляційною скаргою на рішення суду, то вони набирають законної сили одночасно з набранням законної сили рішенням суду. Однак якщо рішення суду оскаржується, то всі судові ухвали цієї групи набирають законної сили після винесення апеляційною інстанцією відповідної ухвали.

О.В. Дем'янова зазначає, що список ухвал, які підлягають апеляційному оскарженню окремо від

рішення суду, наведений у ст. 293 ЦПК України, слід доповнити ухвалами, можливість оскарження яких прямо передбачена відповідними нормами ЦПК України, зокрема ухвалою про забезпечення доказів, а можливість окремого оскарження ухвал повинна чітко передбачатися цивільним процесуальним законодавством; це право має гарантуватися безпосередньо в нормі закону (ч. 1 ст. 293 ЦПК України), а не виводитись із положень його легального чи доктринального тлумачення [6].

Аналізуючи процесуальне законодавство зарубіжних держав, іноземний законодавець зазвичай не регламентує моменту набрання ухвалою законної сили (Молдова, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Грузія), водночас ст. 323 ЦПК Білорусії визначає, що ухвали суду, крім тих, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, набирають законної сили після їх проголошення, а якщо ухвалу суду не проголошено – після підписання ухвали судом.

Досліджуючи процедуру набрання законної сили ухвалою суду та її виконання О.Ф. Шиманович, звертає увагу на те, що негайне виконання багатьох ухвал суду першої інстанції відразу ж після їх оголошення не свідчить про те, що вони набрали законної сили [5]. З огляду на відсутність правового регулювання порядку набрання законної сили ухвалою суду зазначено тезу вважаємо недостатньо обгрунтованою. Диспозиція ст. 14 ЦПК України пов'язує законну силу судового акта із його загальною обов'язковістю. Таким чином, застосовуючи буквальне тлумачення закону, ухвали суду у цивільному процесі є обов'язковими до виконання (набирають законної сили) з моменту їх винесення. Проте доцільним є передбачення національним законодавцем універсального та казуального правового регулювання порядку визначення моменту набрання ухвалою законної сили, зосередивши основну увагу на регламентуванні набрання законної сили ухвалами, які підлягають примусовому виконанню. Для ухвал суду, які підлягають примусовому виконанню органами ДВС, необхідно визначити момент набрання законної сили виключно, після перегляду їх в апеляційному порядку або завершення строку на апеляційне оскарження, якщо апеляційну скаргу не було подано, при умові, якщо апеляційне оскарження передбачено чинним ЦПК України (за винятком ухвали про забезпечення позову); для інших ухвал момент набрання законної сили необхідно ототожнити з моментом її постановлення.

О.Ф. Шиманович виявлено правову прогалину ЦПК України щодо відсутності правової норми, яка зобов'язує суд направити копію ухвали особам, які беруть участь у справі [5]. Водночас норми ст. 87 Господарського процесуального кодексу України передбачають обов'язкове надсилання копії ухвал особам, які беруть участь у справі. Законодавство іноземних держав (ЦПК Молдови, Білорусії, Литви) встановлює безумовне направлення копії ухвал суду особам, які беруть участь в справі. Положення ст. 222 ЦПК України визначають порядок направлення рішень суду учасниками процесу. З метою усу-

нення зазначеної прогалини пропонуємо доповнити диспозицію ст. 222 ЦПК України нормами, які передбачають обов'язкове надсилання копії ухвал суду особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні.

Таким чином, чинне цивільне процесуальне законодавство України у сфері регламентування порядку набрання законної сили ухвалою суду містить значну частину недоліків та прогалин, а правова доктрина встановлює напрями дискусії щодо проблем визначеної якісної характеристики судового акта, в той час як усунення недоліків законодавства шляхом систематизації та узагальнення постулатів науки цивільного процесу створює передумови для уніфікації судової практики та забезпечення належного правозастосування.

**Висновки.** За результатами проведеного дослідження законної сили та обов'язковості як ознак ухвали суду, що створюють передумови для реалізації ухвали, формулюємо такі висновки.

1) Якісна характеристика набрання законної сили притаманна усім без виключення ухвалам суду, водночас сутність законної сили ухвал суду у цивільному процесі різна та диференціюється залежно від виду, змісту та підстав постановлення ухвали.

2) Системне тлумачення норми чинного ЦПК України вказує на набрання законної сили ухвалами суду першої інстанції негайно, якщо інше не встановлено положеннями процесуального закону, проте конкретна правова норма, що визначає порядок

набрання законної сили зазначеним видом судових актів, в діючому ЦПК України відсутня.

3) З метою оптимізації механізму правового регулювання процедури виконання ухвал суду у цивільних справах пропонуємо доповнити норми ЦПК України такими положеннями:

– забезпечити універсальне (за загальним правилом) та казуальне (виняткове) регулювання порядку визначення моменту набрання ухвалою законної сили, зосередивши основну увагу на регламентуванні набрання законної сили ухвалами, які підлягають примусовому виконанню;

– визначити момент набрання законної сили для ухвал суду, які підлягають примусовому виконанню органами ДВС, виключно після перегляду їх в апеляційному порядку або завершення строку на подання апеляційної скарги не було подано, якщо апеляційну скаргу не було подано при умові, що апеляційне оскарження передбачено чинним ЦПК України (за винятком ухвали про забезпечення позову); у інших випадках ухвала суду набирає законної сили з моменту її постановлення.

– з метою усунення правової прогалини щодо відсутності обов'язку суду направлення копії ухвал суду особам, які брали участь у справі, пропонуємо в диспозиції ст. 222 ЦПК України, що регламентує порядок надсилання копії рішення суду учасникам судового розгляду, замінити термін «рішення суду» на ширше поняття – «судове рішення» (яке включає і ухвали суду).

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Європейського суду з прав людини: каталог рішень щодо суті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19612>.
2. Гаврік Р.О. Законна сила судових рішень у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р.О. Гаврік. – Х., 2010. – 15 с.
3. Цивільний процес: проблеми і перспективи / [С.Я. Фурса, С.В. Щербак, О.І. Євтушенко]. – К. : С.Я. Фурса ; КНТ, 2009. – 448 с.
4. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць. – Хмельницький, 2011. – 348 с.
5. Шиманович О.М. До питання про законну силу ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України / О.М. Шиманович // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 112–116.
6. Дем'янова О.В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.В. Дем'янова. – К., 2008. – 16 с.
7. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух : [монограф.] / К. В. Гусаров. – Х. : Право, 2010. – 352 с.
8. Загайнова С.К. Законная сила судебного акта и res judicata: сравнительный анализ / С.К. Загайнова // Юридическая наука и образование. – 2011. – Вып. 2. – С. 146–160.
9. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
10. Цивільне процесуальне право України : [навч. посібн.] / [І.О. Безлюдько, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка. 2012. – 384 с.
11. Штефан М.І. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : [підручн.] / М.І. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.